

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 892

MECELLE'NİN KÜLLÎ KAİDELERİNİN
HADİSLERDEKİ DAYANAKLARI-
Dr. Serkan ÇELİKAN

Yayın Koordinatörü
Murat AYDEMİR
Tashih
Rukiye OKLAN
Kapak Tasarım
Sevgi EĞRİBAŞ
İç Tasarım
Erkan USLU

ISBN: 978-625-7672-08-5

2. Baskı, Nisan 2023, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 03.12.2020
tarih ve 150 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebî redaksiyonu İLKSAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

MECELLE'NİN
KÜLLÎ KAİDELERİNİN
HADİSLERDEKİ
DAYANAKLARI

Dr. Serkan ÇELİKAN

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Adana'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladı. 1995 yılında Adana On Dokuz Mayıs Lisesinden, 2000 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2004 yılında Kars'ın Sarıkamış ilçesinde vatanî görevini ifa etti. 2005 ve 2019 yılları arasında Osmaniye'nin Kadırlı İlçesi'nde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği görevinde bulundu. Yüksek lisansını 2013 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, doktorasını ise 2017 yılında yine aynı enstitüde tamamladı. 2019 yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinde Doktor Öğretim Üyesi olarak göreve başladı. Halen bu görevini devam ettiren yazar, evlidir ve biri Zeynep diğeri de Hatice Gülderem isimli iki kız çocuğu babasıdır.

Kitap:

Uhuvvet Kavramı Bağlamında Kur'ân ve Sünnette Kardeşlik Hukuku, Bizim Büro Matbaa, Ankara 2018.

*Bu eserimi, en güzel ahlâki erdemleri şahsında toplamış olan
sevgili annem Gülderen Çelikan'a ve evladı olmaktan gurur duyduğum,
dürüstlük örneği merhûm babam Atıf Çelikan'a ve kitabın baskıya
verildiği gün hayata gözlerini yuman kıymetli kayınvalidem Meryem
Altinköseler'e ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

■

İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
ÖN SÖZ	XIII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	3
2. Araştırmanın Plan, Yöntem ve Kaynakları	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE, ANA HATLARIYLA OSMANLI'DA HUKUKÎ YAPI VE MECELLE

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	15
1.1.1. Kavâid-i Fıkhiyye Kavramı ve Oluşum Süreci.....	15
1.1.2. Sunnet Kavramı ve Sunnet Fıkıh İlişkisi	54
1.2. Ana Hatlarıyla Osmanlı'da Hukukî Yapı ve Mecelle.....	82
1.2.1. Mecelle Öncesi Dönemde Hukuk	82
1.2.2. Mecelle'nin Hazırlanışında Etkili Olan Şahsiyetler	85
1.2.3. Bir Kanun Metni Olarak Mecelle	96

İKİNCİ BÖLÜM

MECELLE'DEKİ FIKIH KAİDELERİNİN SÜNNET VE HADİS KAYNAKLARI

2.1. Davranışlarda Niyet ve Maksat	107
2.1.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	108
2.1.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	111
2.2. Eşyada ve Hadiselerde Devamlılık ve Bunların Kıdemine İtibar ..	127

2.2.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	128
2.2.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	137
2.3. İctihad Usûlü	148
2.3.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	149
2.3.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	154
2.4. Meşakkat Kolaylık İlişkisi	176
2.4.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	176
2.4.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	179
2.5. Zarara Karşı Önlemler	201
2.5.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	202
2.5.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	205
2.6. Zarûretin Hükme Etkisi	228
2.6.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	230
2.6.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	236
2.7. Yasaklanmış Fiillere Tâbi Hükümler	251
2.7.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	252
2.7.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	253
2.8. Örf ve Adetlerin Hukuktaki Yeri.....	261
2.8.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	263
2.8.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri.....	269
2.9. Çelişkili Durumlarda Hüküm	290
2.9.1. Kaidenin Fıkıh Kaynağı ve Anlamı	290
2.9.2. Kaidenin Hadislerdeki Temelleri.....	292
2.10. Birbirine Tâbi Olan Fiiller ve Varlıklar	299
2.10.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	300
2.10.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	306
2.11. Ödeme Hukuku.....	319
2.11.1. Kaidenin Fıkıh Kaynağı ve Anlamı.....	319
2.11.2. Kaidenin Hadislerdeki Temelleri.....	320
2.12. Teberruda Kabzın Önemi	329
2.12.1. Kaidenin Fıkıh Kaynağı ve Anlamı.....	330
2.12.2. Kaidenin Hadislerdeki Temeli	331
2.13. Kamu Yönetimi	335

2.13.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	335
2.13.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	337
2.14. Muâmelâtta Lafzın İşlevi.....	355
2.14.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	355
2.14.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	363
2.15. Beyan Yerine Geçen Durumlar	375
2.15.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	375
2.15.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	379
2.16. Şüphe ve İhtimallerin Hükme Etkisi	392
2.16.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	393
2.16.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	396
2.17. İspat Hukuku	413
2.17.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	413
2.17.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	418
2.18. Akitlerde Şartlar	430
2.18.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	431
2.18.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	433
2.19. Damân/Tazmin Hukuku.....	441
2.19.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	442
2.19.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	445
2.20. Doğrudan Fâil ve Dolaylı Fâil	451
2.20.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	452
2.20.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	457
2.21. Tasarruf ve Meşruiyetin Sınırları.....	465
2.21.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	465
2.21.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	469
2.22. Haklardan Mahrumiyet	486
2.22.1. Kaidelerin Fıkıh Kaynakları ve Anlamları	486
2.22.2. Kaidelerin Hadislerdeki Temelleri	489
SONUÇ	497
KAYNAKÇA	507
EKLER	529

ÖN SÖZ

■

Hz. Peygamber'in (a.s.) sünneti, vahiy merkezli bir dünya görüşünün hayata aktarılmış şekli olarak İslâm tarihi boyunca Müslümanların bireysel ve toplumsal kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahip olmuştur. Örf ve âdetler, ahlâkî kurallar, kültür, sanat, edebiyat gibi insan merkezli bütün değerlerin ve faaliyetlerin özünde ve esasında sünnetin izi daima görülmüştür. Bugün dünya üzerinde birbirinden oldukça uzak coğrafyalarda yaşayan ve farklı etnik kökenlere sahip Müslümanların, hayatın çeşitli alanlarında standart bir davranış örneği sergilemesi ve böylece muazzam bir birlik manzarası sunmasının temelinde de İslâm dininin bu önemli kaynağının söz konusu etkisinin bulunduğu şüphe yoktur.

Müslümanlar açısından sünnet, hemcinsleri ile bir arada yaşamaya muhtaç insanın, bu ihtiyacının doğal bir sonucu ve gereği olan hukukun teşekkül etmesinde de temel bir kaynak olmuştur. İlk İslâm toplumunun, karşılaştıkları hukukî problemlerin çözümünde merci kabul ettikleri bu esas, sonraki kuşaklar tarafından da hem lafız olarak hem de maksat ve hedefleri açısından ele alınıp uygulanmak sûretiyle hayatın merkezindeki yerini daima korumuştur. İslâm medeniyetinin gerileme ve çöküş dönemlerinde bilhassa idarî açıdan giderek önemini ve etkisini kaybettiği gözlemlense de sünnetin, sivil toplum nezdinde çoğu zaman hukukî sorunlara çözüm arama sürecinde bir başvuru kaynağı olarak varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Günümüzde de Müslümanların önünde duran birçok problem, Hz. Peygamber'in (a.s.) sünnetinin bilhassa ruh ve mana boyutuyla yeniden keşfedilmesi sayesinde çözüm imkânına kavuşabilecektir.

Yayına hazırladığımız bu çalışmamızda sünnetin, “kavâid-i külliyye” veya “kavâid-i fıkhiyye” şeklinde terkip edilen ve İslâm hukukunun temelleri sayılan kuralların oluşumundaki etkisini, bir başka ifadeyle bu kurallara temel teşkil eden yönlerini bilhassa Hz. Peygamber (a.s.) devrinden ve özellikle uygulamaları itibariyle sünnet kavramının kapsamı içerisinde olduğu genel kabul gören as-hâb ve Râşid Halifeler döneminden seçtiğimiz örnekler üzerinden ele almaya çalıştık. Fıkıh kaidelerini sayı itibariyle sınırlandırmak mümkün görünmemekle beraber bazı âlimler tarafından bu kaidelerin olgunluk dönemini temsil ettiği belirtilen, *Mecelle*'nin mukaddimesinde kayıtlı doksan dokuz kaide çalışma sahamız olmuştur.

Söz konusu kaideleri ihtiva eden *Mecelle* veya tam adıyla *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminde ve Sultan Abdülaziz'in (ö. 1292/1876) tahtta bulunduğu yıllarda telif edilmiş bir medenî kanundur. Fıkıh âlimlerinden oluşan bir komisyon tarafından Hanefî fıkıhına ait kaynaklardan derleme yapılarak meydana getirilmiştir. Eser, hukuk metinleri konusunda Osmanlı adalet sisteminin o güne kadar takip etmiş olduğu klasik anlayış ve uygulamanın son bulduğu bir dönemi temsil eder. Buna göre önceden fıkıh ve fetva kitaplarında dağınık vaziyette bulunan hükümler *Mecelle* ile beraber kanun maddeleri halinde tertip edilmiştir ki İslâm dünyasında bu usûlde yapılmış ilk çalışma olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Hadislerdeki temelleri açısından bu çalışmanın da konusu olan küllî fıkıh kaideleri ise *Mecelle*'yi önemli kılan bir başka husustur.

Son söz olarak çalışma boyunca büyük yardım ve desteğini gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Muhammet YILMAZ, Prof. Dr. Fatih Yahya AYZ, Prof. Dr. Bekir TATLI, Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM, Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN ve Dr. Öğretim Üyesi Mustafa HAYTA'ya, ayrıca Arş. Gör. Serdar ATALAY ve Dr. Öğretim Üyesi Rıdvan YARBA kardeşlerime de en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Yine sağlamış olduğu teknik destek nedeni ile Kadırlı Fen Lisesi Fizik Öğretmeni değerli hocam Bülent Ateş'e de teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Osmanlı toplumunun altı yüz yıllık uzunca bir süreç içerisinde yükselme, duraklama ve gerileme dönemlerindeki farklı düzeyleri göz önünde bulundurulmakla beraber, İslâmî esaslara ve Hz. Peygamber'in (a.s.) sünnet ve sîretine bağlılığını sürdürdüğü görülmektedir. Sosyal hayat ve resmî kurumlardaki yozlaşmalara rağmen son dönemlerde dahi hem bürokraside hem de halk arasında bu hassasiyetin varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Fransa'nın İstanbul büyükelçisinin, Fransız medenî hukukunun tercüme ettirilip Osmanlı ülkesinde uygulanması yönündeki ısrarlı çabaları ve lobi faaliyetlerine rağmen, millî bir medenî hukuk oluşturmanın önemini ve gereğini savunan Osmanlı aydın ve bürokratlarının galip gelmesini ve nihayetinde İslâm hukuku esas alan bir medenî kanunun telif edilmesini bu tezi doğrulayan önemli bir örnek olarak kaydetmek mümkündür. Söz konusu bu medenî kanun Osmanlı Devleti'nde, hatta o dönemde bütün İslâm dünyasında modern usûlde telif edilmiş ilk medenî kanun olan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'dir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye gerek tamamı gerekse mukaddime kısmında bulunan küllî kaideler itibariyle birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak görüldüğü kadarıyla bu araştırmalar genel olarak hukuk ve özeldede İslâm hukuku ilimleri sahasında yapılmıştır. Tefsir ilmi sahasında ise sadece Abdullah Tuzcu tarafından hazırlanan, *Kur'ân-ı Kerîm Açısından Mecelle'nin Küllî Kaideleri* isimli bir yüksek lisans tezi¹ olduğu görülmüştür. *Mecelle* ile ilgili şerh literatürü ise rivayet merkezli olmaktan çok yorum merkezlidir. *Mecelle*'nin küllî kaidelerinin kaynaklarına yönelik çalışılarsa daha çok fıkıh kitapları ekseninde yapılmıştır.

1 Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.